

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 3.

**DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.3.94>
УДК 338.49**

Ю. М. Карась,

аспірант, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9479-6107>

МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Yu. Karas,

Postgraduate student, Poltava State Agrarian University, Poltava

METHODS OF ASSESSING THE EFFICIENCY OF USING THE PRODUCTION POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті авторами розглянуто підходи до формування виробничого потенціалу аграрного підприємства. Наведено складові та особливості формування виробничого потенціалу аграрного підприємства. Розглянуто поняття ефективності управління виробничим потенціалом та її актуальності для аграрних підприємств. Узагальнено підходи до визначення величини виробничого потенціалу підприємства, а саме розглянуто ресурсний, структурний, проблемно-орієнтований та результативний підходи до визначення виробничого потенціалу підприємства. Наведено методи оцінки виробничого потенціалу аграрного підприємства. Зазначено, що подальше ефективне використання потенційних виробничих потужностей українських сільськогосподарських підприємств потребує державної підтримки через низку заходів та стратегій, яке передбачає

фінансову підтримку, розвиток інфраструктури, надання консультацій, створення безпечних умов тощо.

У статті запропоновано виробничий потенціал аграрного підприємства розглядати як сукупність природно-ресурсного потенціалу, трудового потенціалу, технологічного потенціалу, науково-технічного потенціалу, фінансового потенціалу та інноваційного потенціалу. Зазначено, що особливість виробничого потенціалу аграрного підприємства полягає у використанні земельних ресурсів як основного засобу виробництва у рослинництві та біопотенціалу рослинництва та тваринництва для отримання максимального рівня продуктивності та забезпечення оптимальних умов для вирощування тварин. Визначено, що залежно від мети та підходів до оцінки виробничого потенціалу підприємства використовують різні методи його оцінки (економіко-статистичний аналіз, виробничі функції, вартісні, індексні та індикаторні методи, матричні методи тощо), які можуть поєднуватись одночасно. Відмічено, що важливим завданням управління виробничим потенціалом аграрного підприємства є формування власних виробничих ресурсів, у процесі якого вони трансформуються в активи підприємства. Саме тому оцінка виробничого потенціалу аграрного підприємства є досить актуальною.

In the article, the authors considered approaches to the formation of the production potential of an agrarian enterprise. The components and features of the formation of the production potential of an agrarian enterprise are given. The concept of the efficiency of production potential management and its relevance for agricultural enterprises is considered. Approaches to determining the production potential of an enterprise are summarized, namely, resource, structural, problem-oriented and effective approaches to determining the production potential of an enterprise are considered. Methods of assessing the production potential of an agricultural enterprise are presented. It is noted that the further effective use of potential production capacities of Ukrainian agricultural enterprises requires state support through a series of measures and strategies, which includes financial support, infrastructure development, consulting, creation of safe conditions, etc.

The article proposes to consider the production potential of an agricultural enterprise as a combination of natural resource potential, labor potential, technological potential, scientific and technical potential, financial potential and innovation potential. It is noted that the peculiarity of the agricultural enterprise's production potential is the use of land resources as the main means of production in crop production and the biopotential of crop and livestock production to obtain the maximum level of productivity and ensure optimal conditions for animal breeding. It was noted that an important task of managing the production potential of an agricultural enterprise is the formation of its own production resources, in the process of which they are transformed into enterprise assets. It was determined that depending on the purpose and approaches to the assessment of production potential, enterprises use different methods of its assessment (economic-statistical analysis, production functions, cost, index and indicator methods, matrix methods, etc.), which can be combined simultaneously. That is why the assessment of the production potential of the enterprise is quite relevant.

Ключові слова: *виробничий потенціал, методи оцінки, аграрне підприємство, ефективність, складові виробничого потенціалу.*

Keywords: *production potential, assessment methods, agricultural enterprise, efficiency, components of production potential.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Економічні можливості розвитку аграрного підприємства визначаються його виробничим потенціалом. Ефективне використання виробничого потенціалу сприяє успішному управлінню підприємством та підтримці належного рівня конкурентоспроможності на ринку. Дослідження виробничого потенціалу можуть проводитися з різних підходів, що зумовлює різні методи вимірювання результатів його використання. Тому пошук найбільш прийнятних методів аналізу ефективності управління виробничим

потенціалом як складової управлінської діяльності в аграрній сфері має важливе наукове і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення сутності та ефективного використання виробничого потенціалу є предметом дослідження провідних економістів. Зокрема, цією проблемою займалися Гнат'єва Т., Дегтяренко І., Єрмакова О., Коренков О., Круш П., Кузьменко Л., Остапенко Т., Руденко С., Шевченко А. та інші [1-8]. Однак єдиної комплексної та оптимальної системи оцінки ефективності використання виробничого потенціалу ще не розроблено, і дослідження, спрямовані на пошук шляхів діагностики та підвищення ефективності використання потенціалу, залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є представлення методичного підходу до оцінки ефективності використання виробничого потенціалу аграрних підприємств, уточнення складових виробничого потенціалу та визначення методів для оцінки ефективності використання виробничого потенціалу аграрного підприємства та заходів, необхідних для його підвищення в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничий потенціал аграрного підприємства означає можливість використання його активів для досягнення виробничих цілей. Ці можливості повинні бути належним чином представлені та проведена оцінка щодо ефективності управління ними.

Виробничий потенціал сільськогосподарського підприємства як системи має такі складові: природні (земельні) ресурси, які складають природно-ресурсний потенціал, трудовий потенціал, технологічний потенціал, науково-технічний потенціал, фінансовий потенціал та інноваційний потенціал.

Особливістю виробничого потенціалу аграрного підприємства є розгляд земельних ресурсів як засобу виробництва у рослинництві та біопотенціалу рослинництва та тваринництва для отримання максимального

рівня продуктивності із забезпеченням оптимальних умов для вирощування та утримання тварин.

Трудовий потенціал підприємства складають працівники, які мають необхідний освітній, фаховий рівень для здійснення відповідної трудової діяльності.

Технологічний потенціал аграрного підприємства передбачає наявність сільськогосподарської техніки для своєчасного виконання всіх сільськогосподарських робіт з максимальною ефективністю: у рослинництві – дотримання технології вирощування, сівозміни, боротьби з хворобами та шкідниками, меліорації; у тваринництві – утримання, годівля та рівень обслуговування тварин.

Науково-технічний потенціал передбачає можливість використання результатів науково-технічного прогресу та впровадження його у виробництво сільськогосподарської продукції.

Фінансовий потенціал визначається наявністю власних та залучених фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої діяльності.

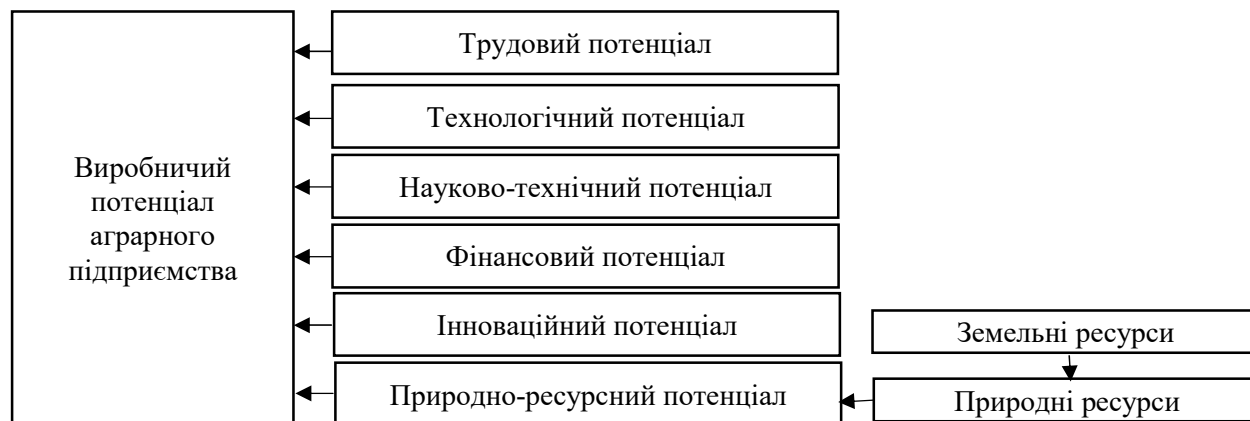

Рис. 1. Складові виробничого потенціалу аграрного підприємства
Джерело: узагальнено авторами на основі [2-5]

Інноваційний потенціал передбачає можливість підприємства щодо генерації нових ідей для технічного, технологічного та управлінського оновлення.

Всі ресурси, пов'язані з функціонуванням і розвитком агропромислового комплексу, складають матеріальну основу потенційних продуктивних сил.

Найбільш актуальним і важливим завданням управління виробничим потенціалом аграрного підприємства є формування власних виробничих ресурсів, які необхідні для досягнення підприємством стратегічних цілей. У процесі формування виробничого потенціалу зібрані ресурси трансформуються в активи підприємства (оборотні та основні). Тому оцінка виробничого потенціалу пов'язана з оцінкою всіх активів, якими володіє підприємство є досить актуальною. З цієї точки зору постає питання щодо вибору методів оцінки виробничого потенціалу аграрних підприємств.

Варто зазначити, що найбільші труднощі в оцінці потенційної виробничої потужності підприємства виникають тоді, коли всі складові необхідно ретельно дослідити та оцінити з точки зору динаміки та взаємозв'язків. Для оцінки потенційної виробничого потенціалу аграрних підприємств використовуються різні підходи.

Поняття ефективності управління виробничим потенціалом підприємств є важливим як з практичної, так і з теоретичної точки зору, що дозволяє сформулювати методичні рекомендації для впливу на показники ефективності та вдосконалення управління ними. Враховуючи різноманітність виробничих потенціалів та методів їх діагностики, можна виділити декілька підходів до оцінки виробничого потенціалу підприємства.

Основними підходами до визначення величини виробничого потенціалу є ресурсний, структурний, проблемно-орієнтований та результативний. Спробуємо висловити бачення них з точки зору реалій їх використання для оцінки виробничих потенціалів підприємства.

1. Ресурсний підхід зосереджується на вираженні потенційної виробничої потужності аграрного підприємства як суми виробничих ресурсів і визначає її вартість як суму фізичних і вартісних оцінок окремих компонентів. Такі оцінки можуть бути використані для характеристики

діяльності підприємств як основа для розрахунків продуктивності у рослинництві і тваринництві і є відносно простими у застосуванні.

2. Структурний підхід зосереджується на побудові раціональної складової виробничого потенціалу аграрного підприємства та визначає вартість цього потенціалу на основі прогресивних норм та критеріїв, що визначаються сучасними технологіями, загальною організацією виробництва та окремими підсистемами підприємства, що використовуються в сільськогосподарській галузі. Слід зазначити, що цей підхід орієнтований насамперед не на оцінку ефективності використання потенціалу, а на підвищення ефективності використання потенціалу, що може бути використано для розробки відповідних заходів.

3. Проблемно-орієнтований підхід передбачає наявність відповідності наявних потенціалів для досягнення поставлених цілей з виробництва конкурентоспроможної продукції, що визначається з точки зору її ефективності, або ступінь задоволення потреб клієнтів, які споживають продукт (порівняно з конкурентами). Ця оцінка є відносною і характеризує ступінь досягнення аграрними компаніями своїх цілей у ринковому середовищі.

4. Результативний підхід базується на розумінні виробничого потенціалу як здатності досягати заданого результату, тобто здатності виробляти сільськогосподарську продукцію в необхідній кількості, структурі та якості та здатності досягати бажаного результату. Величина виробничого потенціалу вимірюється виробничою потужністю підприємства і виражається в обсягах випуску аграрної продукції. Оцінка виробничого потенціалу на основі цього підходу може слугувати відповідним фактором для оцінки його ефективності.

Залежно від мети та підходів до аналізу виробничого потенціалу підприємства використовують різні методи його оцінки (економіко-статистичний аналіз, виробничі функції, вартісні, індексні та індикаторні методи, матричні методи тощо) (див. рис. 2).

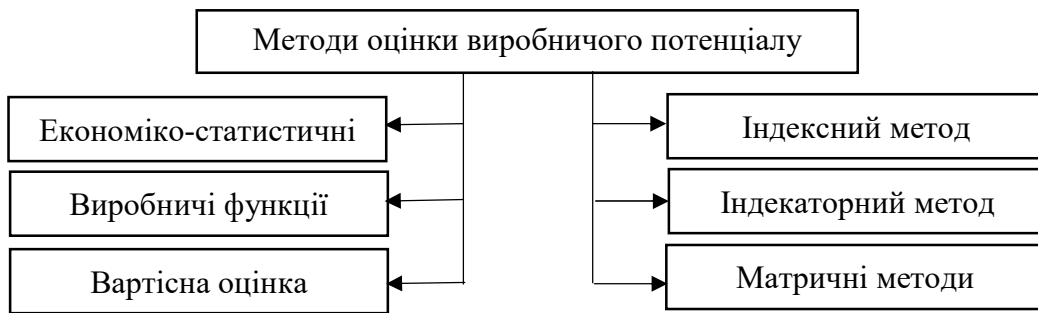

Рис. 2. Методи оцінки виробничого потенціалу аграрного підприємства

Джерело: узагальнено авторами на основі [1, 2, 7]

Методи, що використовують економіко-статистичні залежності, формалізують зміст досліджуваних аспектів цих явищ і представляють моделі їх кількісних характеристик (наприклад, залежність показників урожайності, посівної площі та валового збору продукції).

Для оцінки виробничого потенціалу за допомогою виробничих функцій зазвичай використовують виробничі функції з декількома змінними. Це функція, в якій незалежні змінні приймають значення кількості використаних або спожитих ресурсів (кількість ресурсів описується відповідною кількістю змінних), при цьому значення функції відповідає розрахованому результату.

Під вартістю виробничого потенціалу розуміють грошовий вираз ринкової вартості всіх або окремих елементів потенціалу та потенціалу в цілому. При цьому певна висока вартість основних засобів свідчить про найвищу продуктивність потенціалу, тоді як висока вартість трудових ресурсів не обов'язково означає високу продуктивність. Тому при використанні цього методу оцінки необхідно застосовувати спеціальні коефіцієнти, які виправляють ці недоліки і в цілому переводять вартість факторів і потенціалів з ресурсної у виробничу форми [7].

Індексний метод ґрунтується на побудові та аналізі індексів, які дають змогу порівнювати складні соціальні та економічні явища, що складаються з елементів, які не піддаються прямому порівнянню. Його особливість полягає у тому, що індекси приводять кількісно непорівнянні величини до загальної єдності.

Метод індикаторної оцінки виробничого потенціалу передбачає аналіз системи базових характеристик або показників, що забезпечує формальний опис кількісних і якісних характеристик досліджуваного об'єкта. Також індикаторний метод може поєднуватися з бальним методом, який надає кожному показнику певний бал відповідно до його значення. Цей показник може бути абсолютним або відносним, заснованим на співвідношенні фактичного значення кожного показника до нормативного або критичного значення [2].

Методи матричного аналізу базуються на лінійній та векторній алгебрі. Вони використовуються для дослідження складних, багатовимірних структур як на рівні галузі, так і на рівні аграрних підприємств та їх об'єднань. Матричні моделі корисні для аналізу, оскільки вони дозволяють поєднувати різноманітні, але взаємопов'язані економічні явища в простий і наочний спосіб.

Методи оцінки виробничого потенціалу базуються на органічних взаємозв'язках, які нерозривно пов'язані між собою і тому можуть використовуватися разом. Успішне використання методів оцінювання виробничого потенціалу значною мірою залежить від глибини аналізу розвитку виробництва та функціонування систем управління. Аграрні підприємства, що працюють в умовах невизначеності ринкових відносин і досить жорсткої конкуренції, повинні мати найбільш повну базу знань для оперативного прийняття управлінських рішень, що покращують імідж підприємства і результати його виробничо-господарської діяльності.

Подальше ефективне використання виробничих потужностей українських сільськогосподарських підприємств передбачає державну підтримку через низку напрямів, зокрема:

- фінансову підтримку: надання фінансових ресурсів для закупівлі обладнання, добрив, насіння та наймання робочої сили сприятиме збільшенню виробництва та підтримці сільськогосподарських підприємств;
- надання консультаційних послуг: працівники аграрних підприємств

повинні мати доступ до навчання і консультацій сучасним методам ведення сільського господарства та управління бізнесом, що може підвищити ефективність їх діяльності;

- покращення безпеки: у воєнний час важливо забезпечити захист працівників аграрних підприємств та їх майна від потенційних загроз;

- розвиток інфраструктури: покращення інфраструктури, в тому числі транспортної, може допомогти оптимізувати обмін та зберігання виробленої продукції;

- інвестиційна підтримка: залучення інвестицій у розвиток сільського господарства сприяє модернізації та зростанню сільського господарства;

- забезпечення соціальної підтримки: соціальний захист працівників аграрних підприємств та їхніх родин є важливим у часи нестабільності або військових конфліктів;

- охорона навколишнього середовища: захист природних ресурсів та довкілля.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Завдання дослідження полягає в поглибленні розуміння сутності та змісту виробничого потенціалу аграрного підприємства та його ефективності, складанні профілю виробничого потенціалу підприємств та представленні методичних підходів до його визначення і методів оцінки ефективності використання виробничого потенціалу.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на вдосконалення методики оцінки та її інтеграцію в систему стратегічного управління вітчизняними підприємствами.

Література

1. Гнат'єва Т. М. Лівінський Т. М. Методологічне забезпечення виробничого потенціалу підприємств аграрного виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 25-31.

2. Дехтяренко І. В. Дослідження методів визначення виробничого потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1427/2.pdf> (дата звернення 12.03.2024).
3. Єрмаков О. Ю. Виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств та напрями його розвитку. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2013. № 4 (24). С. 9-13.
4. Коренков О. В. Виробничий потенціал як складова частина потенціалу підприємства. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2014. № 565. С. 186-190.
5. Круш П. В. Виробничий потенціал підприємства та підходи до його оцінки. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2015. Вип. 16. С. 267-270.
6. Кузьменко Л. В. Формування виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2015. № 2. С. 205-211.
7. Остапенко Т. В. Виробничий потенціал підприємств АПК : поняття та оцінка. *Молодий вчений*. 2014. №4. С. 100-104.
8. Руденко С. В. Виробничий потенціал аграрного підприємства: економічна сутність та роль у формуванні економічного потенціалу. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 172. С. 164-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2016_172_20. (дата звернення 12.03.2024).
9. Шевченко А. А., Петренко О. П., Бірагова О. В. Виробничий потенціал аграрних підприємств в умовах невизначеності. *Modern Economics*. 2023. № 41 (2023). С. 156-162. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-22](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-22).

References

1. Hnatieva, T. and Livinskii, A. (2019), “Methodological provider of manufacturing potential of agricultural production enterprises”, *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 25–31. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.25

2. Dehtyarenko, I. V. (2012), "Research methods for determining the production potential of the company", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1427/2.pdf> (Accessed 12 March 2024).
3. Yermakov, O. YU. (2013), "Production potential of agricultural enterprises and directions of its development", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnogo agrotekhnolohichnoho universytetu*, vol. 4 (24), pp. 9-13.
4. Korenkov, O. V. (2014), "Production potential as a component of the enterprise's potential", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. Seriya «Ekonomichna»*, vol. 565, pp. 186-190.
5. Krush, P. V. (2015), "Production potential of the enterprise and approaches to its assessment". *Suchasni problemy ekonomiky i pidpryyemnytstvo*. vol. 16, pp. 267-270.
6. Kuzmenko, L. V. (2015), "Formation of production potential of agricultural enterprise", *Ekonomika ta upravlinnia pidpryyemstvamy*, vol. 2, pp. 205-211.
7. Ostapenko, T. V. (2014), "Production potential of agro-industrial enterprises: concept and evaluation", *Molodyi vchenyi*, vol. 4, pp. 100-104.
8. Rudenko, S. V. (2016), "Production potential of an agrarian enterprise: economic essence and role in the formation of economic potential", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 172, pp. 164-175, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2016_172_20. (Accessed 12 March 2024).
9. Shevchenko, A., Petrenko, O. and Biraghova, O. (2023), "Production Potential of Agricultural Enterprises Under Conditions of Uncertainty", *Modern Economics*, vol. 41, pp. 156-162.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2024 р.